

בס"ד

קונטרס שיעור הכזית

והוא תדפיס מתוך

ספר

הידורי המידות

בענין מידות ושיעורי תורה

(הנמצא בשלבי עריכה)

חובר בס"ד ע"י

הדר יהודה מרגולין

פעיה"ק ירושלים תובב"א

לידיעת המעיין

בכל מקום בו נכתב בסתם 'מרן זצוק"ל'
 הכוונה היא למרן רשכבה"ג בעל ה"חזון איש" זצ"ל
 ב'קונטרס השיעורים' המופיע בחזו"א חלק אר"ח סי' ל"ט

"לדעתי העניה ראוי מאד שמעכ"ת שליט"א יקח מועד
 לסדר הדברים ולהעלותן על מזבח הדפוס,
 כיון שמעטים מאד העוסקים במקצוע זה [של מידות
 ושיעורים], שהרבה גופי תורה תלויים בו"
 [אגרת מרן בעל ה"קהלות יעקב" לגאון רבי יונה מרצבך זצ"ל
 – הובאה ב"עלה יונה" עמ' קל"ג]

שלמי תודה

תודתי נתונה לאברך היקר, הרב עופר צבי למפרט שליט"א,
 אשר עשה עימי לילות כימים בליבון העניינים וניסוחם,
 וליווני בכל השלבים השונים עד הוצאת הדברים לאור.
 ישלם ה' פעלו ותהי משכורתו שלימה.

כתובת להערות:

הדר יהודה מרגולין

אגסי 34/22 הר נוף

ירושלים

(02)6526447

יצחק מרדכי הכהן רובין
 הר-נוף ע"ח"ק ירושלים תובכ"א

אדר תשס"ז

לכבוד
 ידידי היקר מאד נעלה
 מבאי בית מדרשנו
 הרה"ג ר' הדר יהודה מרגולין שליט"א

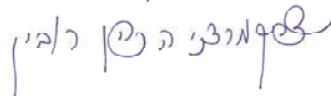
אחדשה"ט וש"ת

הריני בזה במילי דברכה לרגל הוצאת הקונטרס הנכבד "הידורי מדות" העוסק בעניני שיעור "כזית", והנה כידוע עניני השיעורין הוא מקצוע בעל חשיבות גדולה וגופי תורה רבים תלויים בהם ונוגעים להלכתא רברבתא, וגדולי עולם עסקו בו בזהירות יתירה ומוצאים אנו בזה מחלוקות גדולות בנוגע להלכה למעשה ואין לנו לזוז אפילו כמלא הנימא מהכרעות רבותינו עמודי ההוראה אשר מהם יתד ומהם פינה ומפיהם אנו חיים. ועל כן יפה עשית שהבאת את דעות גדולי הפוסקים בענין זה ונו"ג בדברים כדרכה של תורה כמתעסק ולא כמכריע.

והריני להעיד נאמנה שיגעת לברר את הדעות ואת השמועות בענין זה הדק היטב ובפרט את המסורת וההוראה אשר הורה מרן החזון איש זצ"ל בענין זה, גם לרבות אשר הוספת לבאר את הדברים בצורה ברורה באופן השווה לכל נפש על ידי דוגמאות מעשיות למען יהיה ענין זה ברור לכולי עלמא.

וברכתי ברכת כהן שחיבור זה יתקבל אצל תופשי התורה ותוכל לברך על המוגמר בכל עניני השיעורין ולא תצא תקלה ומכשול מתחת ידך.

ביקרא דאורייתא

הקדמה

מבוכה גדולה קיימת בנוגע למידתו המעשית של שיעור ה'כזית'. דעות שונות נאמרו בו: בדרך כלל, בין 27 ל-50 סמ"ק. יש אף שציינו שיעורו במידות משקל – ובכך, לגבי מאכלים רבים (ובניהם מצה) מכפילים – שלא כדין! – את השיעור.

קיימת הוראה מפורסמת בציבור, והיא: לשער את ה'כזית' כנפח קופסת הגפרורים המצויה בארץ ישראל (והיא בקירוב 27 סמ"ק). שיעור זה נתפס אצל רבים כקולא, דהיינו כשיעור 'קטן', שחידוש הוא לומר שאפשר לברך על שיעור קטן שכזה ברכה אחרונה.

בחיבור זה נביא בפני הקורא שיעור קטן בהרבה מהשיעורים שהוזכרו לעיל. נכנה אותו 'שיעור חדש-ישן'. חדש – מכיון שנראה שנשתכח הוא מבין השיעורים המפורסמים כיום, וישן – משום שהוא מתבסס ונסמך על דברי רבותינו הראשונים והפוסקים, עד לפוסקי דורנו אנו.

בקונטרס זה יוצג בס"ד שיעור כזית שנפחו [17-20] סמ"ק, ויבורר שהשיעור בנפח ולא במשקל, וששיעור זה מתיישב אליבא דהשו"ע וכל שיטות הראשונים.

וכאן המקום להבהיר ולהדגיש את מטרת הקונטרס:

מסורות שונות יש בכלל ישראל בענין שיעור הכזית, יש ששיעורו בכך וכך ויש ששיעורו בו שיעור אחר. כל שינוי בשיעור – פעמים הוא לחומרא ופעמים הוא לקולא; יש שהוא נפק"מ לחיובים דרבנן ויש אף שהוא נפק"מ לענין דאורייתא.

וכאן יודגש, שאין כוונת הקונטרס להורות הוראה או לשנות מנהג. כל אחד יעשה כמנהגו וכהוראת רבותיו. לא להכריע באנו, אלא להציע את הסוגיא ואת בירור השיעור עד מקום שידינו מגעת, ולישא וליתן ולברר כדרכה של תורה. ויהי רצון שחפץ ה' בידינו יצלח לברר סוגיא זו, שהיא נוגעת בהלכות רבות, והרבה גופי תורה תלויים בה.

תוכן העניינים

4	הקדמה
5	תוכן העניינים
7	תקציר
	פרק א' – הצגת השיעור:
	דעת רבינו הגר"ח מוולאזין זצ"ל, מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א
9	בשם החזו"א זצ"ל, ומרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל
12	פרק ב' – דברי הפוסקים ז"ל אשר דבריהם מתאימים לשיעור זה
17	פרק ג' – ביאור התאמת השיעור הנ"ל לכל שיטות הראשונים
20	פרק ד' – ראיות מהמציאות
22	פרק ה' – כזית – כגודל זית שבימך
24	פרק ו' – שיעור הכזית – נפח או משקל?
28	פרק ז' – טעמים של השיעורים הגדולים יותר
29	נספח – שיטת הרמב"ם בכזית
31	נספח ב' – גודלו של פרי הזית בזמנינו
33	הבה נמדוד כזית – תמונות להמחשה

וזאת למודעי

כי כל הדברים שנכתבו בחיבור זה,
מטרתם להבהיר וללבן את הסוגיא ולעורר את לב המעיין,
ובוודאי שאין כוונתנו להורות פסק להלכה ולמעשה.

The topic of the size of a kzayis causes much confusion. This is so especially on Pesach, when it is a *mitzvah d'oraisah* to eat a kzayis of matza, and midrabbanan – a few kzaysim. Many people eat extraordinarily large amounts of matza, not realizing that the large size is a chumrah, more than *Ikar hadin* obligates. Even one who wants to do this chumrah, need not do it for the mitzvos d'rabbanan. The ramifications are also relevant throughout the year, for the shiur of a bracha achrona.

Rav Chayim Kanyevisky Shlit"a wrote a letter to the author, that the shiur me'ikar hadin is not bigger than the size of a third of an egg (slightly more than half a fluid ounce). [A few more letters of his, presenting the same halacha, can be found in the beginning of Halachos of K'zayis (Rabbi Bodner – Feldheim 2001)].

This amount is about a third of a machine matza.

While one who conducts himself *l'chumrah* needs a bigger shiur, this applies only once during the seder – for the *mitzvah d'oraisa* only¹. The other halachos of k'zayis may be fulfilled *l'chatchila* with the smaller shiur.

The purpose of this pamphlet is to present that the small shiur (of slightly more than half a fluid ounce) is agreed upon by all the *Rishonim*. Although some controversy (of later generations) exists, the pamphlet presents that there is no conclusive proof of a larger shiur in any *Rishon*. On the contrary, the smaller shiur is the simpler and most logical one.

This is what the pamphlet is about.

The end of this pamphlet has pictures (with English captions) of some practical measurements.

A full audio-visual presentation by the author can be viewed on www.dafyomi.co.il in the archives, Iyun on Yoma daf 80.

It is emphasized, that the purpose of the pamphlet is just to elaborate and explain the topic – not to issue Halachic guidance. One should consult a Rav to determine proper halachic conduct.

Yom Tov Sheini is midrabbanan, and one need not do this chumrah even ¹

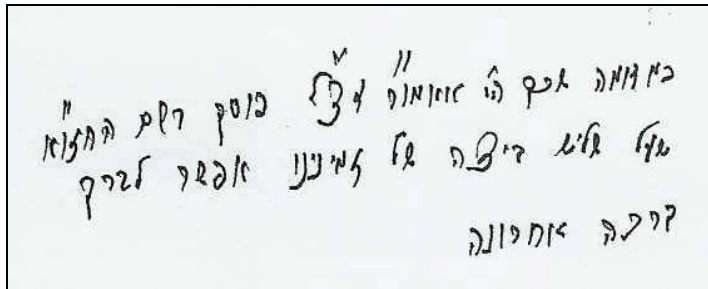
l'chatchila – Psak quoted in

יום טוב שני כהלכתו מהדורת תשנ"ח פרק א' הערה קצ"ח בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

תקציר

– סקירה כללית של הקונטרס באופן קצר ומתומצת,
בבחינת מועט המחזיק את המרובה

מכתב שזכיתי לקבל ממרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א (חודש אדר
תשס"ו):

ליבון שיעור הכזית כרוך בכמה סוגיות שונות והיבטים שונים. בנותן ענין
הוא, איפוא, לתת סקירה כללית על הנושא, כדי שיוכל הקורא להבין את רוח
הדברים עוד טרם קריאת הקונטרס על כל אריכותו ופרטיו המרובים.

וכאן נתחיל 'מהסוף'.
על קופסת מצות מכונה (כשר לפסח - בהכשר מהודר) כתוב לאמור, ש"מצה
אחת היא שיעור כזית".
מצה – שלימה!! – היא השיעור.

ואילו במכתבו של מרן הגר"ח שליט"א שצולם לעיל, נאמר שאפשר לברך
ברכה אחרונה על שיעור כשליש ביצה של זמנינו, שהוא בערך רבע מן השיעור
הנ"ל, וזהו הפרש עצום. (שליש ביצה עולה כ-17 סמ"ק. ובפנים הקונטרס
יתברר שגם שיעור זה נאמר לרווחא דמילתא, 'לכל היותר' כשליש ביצה²).

כיצד הגיע שיעור גדול שכזה? והלא עיקרו של שיעור ה'כזית' הוא כגודל זית.
– צא ומצא לך זית כלשהו, ותווכח שבמצה יש כמות פי כמה וכמה גדולה
יותר?

צירוף של כמה סיבות הביאו לשיעור גדול זה. וחשוב לדעת שחלקן תלויות
בדעות חלוקות או נאמרו בדרך 'לחומרא', חלקן נאמרו בדרך השערה, וחלקן –
בטעות גמורה יסודן (וכגון – הנותנים שיעור משקל לכזית, והלא אינו אלא
שיעור בנפח).

² כי השיעור האמיתי הוא כגודל זית המצוי, שעל דרך הרוב הוא קטן בהרבה אף משליש
ביצה, אך הוא עכ"פ לא גדול יותר משליש ביצה.

מטרת קונטרס זה היא להראות שהשיעור המובא במכתבו של מרן הגר"ח שליט"א – מותאם הוא לכל שיטות הראשונים.

לא מיבעיא לפי שיטת הפוסקים שכל שיעור נקבע לפי הפרי המצוי. לדבריהם, שיעור הכזית תלוי בזיתים המצויים שבדור (ואינו קשור כלל לגודל הביצה. וכך סבר מרן החזו"א מעיקר הדין, וכל שיעור גדול יותר לכזית לא נאמר אלא על דרך החומרא), ואז בודאי השיעור הוא קטן ביותר. אלא אף אם נניח שהכזית קשור לגודל הביצה, ג"כ י"ל שמותאם לשיעור הנ"ל.

דהנה, יש מן האחרונים שכתבו שלהרמב"ם וסייעתו הכזית כשליש ביצה.³ ואילו השו"ע הביא שיעור דכחצי ביצה, והועתק בפוסקים רבים.⁴ ולפי"ז צריך לברר את גודל הביצה, כדי לקבוע לפי זה את גודל הזית. ואכן יש בזה דיון, כי יש אומרים (צל"ח, חזו"א) שהביצים של חז"ל כפולים בגודלם.

אך השו"ע לא סבר כן, ולדבריו הביצים דהיום הם כמו בזמן חז"ל. (ועוד, שגם הג"ר חיים נאה שהלך בשיטה זו טעה במעט, והעלה שיעור גדול מדי לביצה ולרביעית, וממילא – גם לזית).

ואם ננקוט את גודל הביצה כמו זו של היום ללא שינוי,⁵ הרי שהשיעור הנ"ל מתאים אף לפי השיטה של 'חצי ביצה'.

נמצא שהשיעור המובא במכתב הגר"ח שליט"א, נכון הוא להיאמר אליבא דכל שיטות הראשונים.

³ (ובאמת אין כתוב כזה שיעור בראשונים, רק למדוהו מכך שידוע שהגרורגרת כשליש ביצה, והזית קטן מהגרורגרת).

⁴ (והמג"א כתב שמוכח מן הסוגיות שחצי לאו דוקא, וידוע שהוא פחות, וכן הסכים עמו הנודע ביהודה).

⁵ וראיות חזקות יש שזהו השיעור שהיה להרמב"ם ז"ל, כי הוא ציין את השיעורים ביחס למטבעות הדינר והדרה"ם, ומטבעות אלו המצויות בידינו – מעלות שיעור לביצה 50 סמ"ק, ממש כמו המצויות כהיום ללא שינוי.

פרק א': הצגת השיעור

דעת רבינו הגר"ח מוולאזין זצ"ל, ומרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א
בשם החזו"א זצ"ל, ומרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל

הגאון רבי חיים מוולאזין

מובא בשערי רחמים (מנהגי הגר"ח אות נ"א) שנתן הגר"ח לאחד שקידש בביתו "שליש כף מצה מבושלת ואמר שיש בזה כזית (לענין שיהא קידוש במקום סעודה) והכף היתה של מתכת בינונית". וכן איתא שם (שערי רחמים אות קס"ה בהג"ה) עדות תלמידו הג"ר יוסף מסלוצק, שהיה הגר"ח מיקל מאד בשיעור הכזית אף לענין מצה בליל א' דפסח. רבינו ה"קהילות יעקב" מביא את הדברים בספרו⁶, וסומך עליהם להלכה. הוא מבאר שם דהגר"ח ס"ל שתלוי בנפחו של זית המצוי בדור.

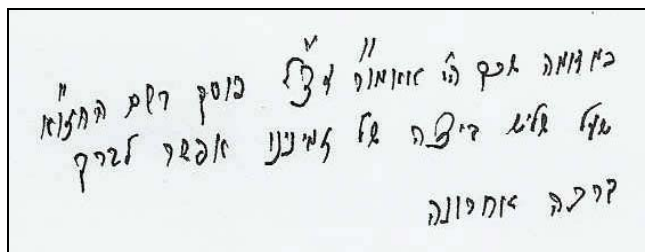

שליש כף מצה מבושלת

⁶ בספר שיעורין של תורה, בסופו. הסברו בשיטה זו יובא לקמן בפרק ו'.

דעת מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א בשם החזון איש

מרן החזו"א פסק מעיקר הדין כדעת הגר"ח מוולאזין, וכך מעיד מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א בשמו. והרי דבריו, במכתב שכתב לי (בחודש אדר תשס"ו), כששאלתיו אודות האי דינא דכזית לברכה אחרונה:

הדברים באו ביתר אריכות במכתבים של מרן בנושא, וז"ל⁷:

א.

שאלה : מהו השיעור כזית לדעת החזו"א צ"ל בנוגע לברך ברכה אחרונה, שהרי כידוע שסובר מרן החזו"א צ"ל שהתקטנו הביצים ושצריך לכפול השיעורים בזמנינו, ולכאורה מה שפסק מרן החזו"א צ"ל דשיעור כזית הוא שלישי ביצה צריך לכפול ולשער בשני שלישי ביצה של זמנינו.
תשובה: קבלה בידינו ממרן החזו"א צ"ל שעל שלישי ביצה של זמנינו מברכים ברכה אחרונה ובאמת ס"ל להחזו"א צ"ל דמעיקר הדין משערים בכזית של זמנינו שהיא פחות משלישי ביצה אמנם היות שיש זיתים בזמנינו שמגיעים לגודל של שלישי ביצה של זמנינו לכן יש להחמיר לברך ברכה אחרונה על שיעור של שלישי ביצה של זמנינו.

ב.

שאלה: האם יש להחמיר כדעת המשנה ברורה שלא לברך עד שידע שאכל כחצי ביצה.
תשובה: העיקר כהחזו"א צ"ל שיש לברך על שלישי ביצה ואין שום צורך להחמיר, ומי שרוצה להחמיר תע"ב.

ג.

בס"ד כ"ה אייר תשס"א
 כבוד מורינו הרה"ג רבי חיים קנייבסקי שליט"א
 אחדשוכט"ס, ראיתי בשיעורין של תורה סי' י"א שאף שס"ל מרן החזון איש צ"ל שמעיקר הדין צריך לשער בזית של זמנינו אכן בכל זאת לענין הלכה

⁷ הועתק כלשונו מתוך ספרו של הרב ישראל פנחס באדנער שליט"א Halachos of K'zayis בהוצאת פלדהיים

למעשה לא הקל מרן החזו"א לחשוב שיעור בזית זמנינו אלא כתב לנהוג כהרמב"ם לשער בשליש ביצה (דהיינו שליש ביצה של זמניהם שהוא שני שליש ביצה של זמנינו) שהוא 30-33 סמ"ק.

אמנם שמעתי מאחד מבני משפחת מרן שליט"א שכשגמרו השידוך נתן לו מרן שליט"א ארבעה שקדים לאכול ואח"כ צוה לו לברך ברכה אחרונה, שלכל היותר זה שליש ביצה של זמנינו שהוא 17 סמ"ק, ואם נכון שמעתי משמע שס"ל למרן שליט"א שלכתחלה מותר לברך ברכה אחרונה על שיעור כזית זמנינו או על כל פנים על שיעור שליש ביצה הרגיל בזמנינו. ורציתי לידע בבירור דעת מרן שליט"א בזה אם מותר לברך ב"א לכתחלה דוקא על 33 סמ"ק או 17 סמ"ק או אפי' על שיעור של זית זמנינו (בערך 6 סמ"ק).

אצפה מאוד לתשובתו בקרוב, ומביע את ברכותי שימשיך בעבודתו הקודש אשר מסר נפשו עליה מתוך בריאות הגוף, עד כי יבא שילה בקרוב ישראל פינחס באדנער

השיב מרן וז"ל:

נכון שעל שליש ביצה של זמנינו יש להקל ולברך ברכה אחרונה.

דעת מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל

אנכי כותב השורות, שאלתי את פי מרן הגרש"ז אודות שיעור הכזית שעליו יש לברך ברכה אחרונה. ואמר לי, שעל שיעורו של רבנו ר' חיים מוולאזין יש לברך ברכה אחרונה.

שוב מצאתי שכדברים האלו מובא בשמו בספר הליכות שלמה, והוא ליקוט פסקי מרן הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל שלוקט ע"י נכדיו. וכך הובא שם בספר הליכות שלמה⁸ וז"ל:

"בשנותיו המאוחרות נהג לברך ברכה אחרונה על אכילת 17-20 סמ"ק".

כותב שורות אלה שאל את פי הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל אודות שיטה זו (דמשערין בכזית של זמנינו), גם לגבי אכילת מצה בליל פסח, שהיא מצווה מדאורייתא. את הוראתו למעשה כתבתי, והראיתי את הנוסח למרן כפי שכתבתיו כדי לוודא שהוא מדויק - והסכים לו. וז"ל:

"ראוי להדר לאכול יותר אם אפשר לו, אבל מי שקשה לו יכול לסמוך על שיעור הגר"ח מוולוז'ין".

כשקרא מרן את הנוסח הנ"ל פעם שניה לבדיקה נוספת, הדגיש ש"מי שקשה לו" - כוונתו, שקשה לו להדר, עכ"ד. בהזדמנות אחרת, שאלתי לענין חולה, והורה שיכול לסמוך על שיעור זה לכתחילה, אף לענין כזית דאורייתא.

⁸ ספר הליכות שלמה ח"ב עמ' צ'.

פרק ב': דברי הפוסקים ז"ל אשר דבריהם מתאימים לשיעור זה

בפרק זה נציג מדברי הפוסקים, מהם עולה כשיטה זו ששיעור הכזית אינו עולה על 17-20 סמ"ק.
וכאן נדגיש: אין פרק זה בא לפרט את כל השיטות שנאמרו בשיעור הכזית. מטרתנו כאן היא רק להביא את שיטות הפוסקים מהן עולה שיעור זה (17-20 סמ"ק) בלבד, ושמהן מקורו.

הדיעות מובאות בזה ללא סדר מסוים, לא לפי סדר החשיבות ולא לפי סדר הדורות, אלא כפי המזדמן:
החזון איש/ הקהילות יעקב / האבני נזר/ אליבא דהרמב"ם/ הרשב"א/ הריטב"א/ השו"ע / הנצי"ב/ כת"י מדורו של המרדכי/ (סברא, ודברי המשנה)

מרן ה"חזון איש"

כתב בספר "סידור פסח כהלכתו"⁹: החזו"א היה מורה לענין מרור לשער בכשליש ביצה של זמננו בהסתמך על שיטת הגר"ח מוולוז'ין.

ולעיל כבר צוטטו דברי מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א שכתב וז"ל: קבלה בידינו ממרן החזו"א זצ"ל שעל שליש ביצה של זמנינו מברכים ברכה אחרונה.

עוד מצינו שכתב החזו"א (אגרות, קצ"ד) ששורש השיעור הוא צמח הזית והוא קובע השיעור בכל זמן ובכל מקום, ואף שבצמח השינויים מצויים, אין שינויים אלה מפסידים, עכת"ד.

ובהסתמך על תשובות הגאונים כתב המרן זצוק"ל: "למדנו דכל מקום משער בפירות מקומו וכל דור בזמנו, דאם צריך ביצה שבימי משה ופירות של מתן תורה אכתי נפל שיעורא בבירא"¹⁰, עכ"ל (או"ח ל"ט סק"ו).

יצוין: מקובל כדעה רווחת כי "שיעור החזו"א" בכזית הוא גדול (בכפליים) מהמבואר כאן. ואמנם שיעור גדול אכן הובא ע"י מרן החזו"א ב"קונטרס השיעורים", אך נראה שאי"ז מעיקר הדין, אלא נאמר על דרך חומרא. וראה בהערה¹¹.

⁹ (סידור פסח כהלכתו ספ"ט בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א).

¹⁰ לקמן בפ"ו הארכנו בביאור סברא זו.

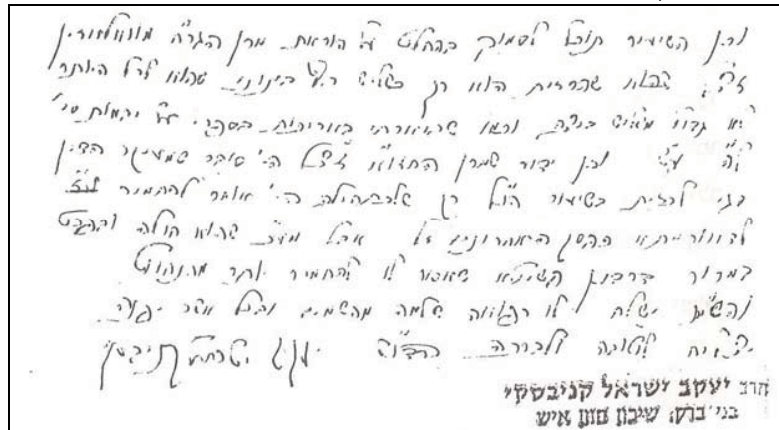
¹¹ בקונטרס השיעורים או"ח סי' ל"ט סקי"ז כתב החזו"א שיעור דשני שליש ביצה של זמנינו. ולכאורה תקשי על דברי הגר"ח חיים קנייבסקי שליט"א שצוטטו לעיל בסמוך, ש "קבלה בידינו ממרן החזו"א זצ"ל שעל שליש ביצה של זמנינו מברכים ברכה אחרונה", עכ"ד. אך י"ל בזה, דבאמת שאני בין ברכה אחרונה ומרור (שחיובו מדרבנן), לבין אכילת מצה שהוא דאורייתא (דמחוייב מדאורייתא לאכול עכ"פ כזית אחד מצה בליל פסח), ורק לדאורייתא החמיר. דאף שאין זה ספיקא אמיתית בדינא (דאל"כ אין לברך ברכה אחרונה), מ"מ

מרן ה"קהילות יעקב".

סיפר הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א שאכל ג' ענבים גדולים, ופסק לו אביו מרן בעל ה"קהילות יעקב" שיברך מעין ג', והסתמך על זה שמעיקר הדין הכזית שיעורו כזית של זמנינו כשיעור הגר"ח מוולאזין ז"ל¹².

בספר "ארחות רבינו" (ח"ב עמ' ע"ה, וכע"ז גם בח"א עמ' קע"ד) הביא מה ששמע מפי הקה"י, וז"ל: "שמעיקר הדין כזית הוא כגודל זית בינוני של היום, וכן היו נוהגים בדורות הקדמונים, רק אחר כך התחילו למדוד כזית לפי חלקי ביצה ומזה נתעוררו החומרות של גודל הזית..."

כתב הקה"י במכתב¹³ וז"ל: "ידוע שמרן החזו"א זצ"ל היה סובר שמעיקר הדין סגי לכזית בשיעור הנ"ל רק שלכתחילה היה אומר להחמיר לדאורייתא כפסק האחרונים ז"ל, עכ"ל.

"וכן השיעור תוכל לסמוך בהחלט על הוראת מרן הגר"ח מוולאזין זצ"ל שהכזית הוא רק כשליש כ"ז בינוני שהוא לכל היותר לא גדול משליש ביצה... וכן ידוע שמרן החזו"א זצ"ל הי' סובר שמעיקר הדין סגי לכזית בשיעור הנ"ל רק שלכתחילה הי' אומר להחמיר לדאורייתא כפסק האחרונים ז"ל אבל מע"כ שהוא חולה ובפרט במרור דרבנן פשיטא שאסור לו להחמיר יותר מהנחוק"

בדאורייתא החמיר כדי "שיצא ספק מלב" (זהו לשון הקה"י בשיעורין של תורה בסופו). ואף זאת – רק לכתחילה, וכן הוא לשון הקה"י באגרת (מובא להלן בקטע הבא) שכתב: "שלכתחילה היה אומר [החזו"א] להחמיר לדאורייתא כפסק האחרונים...", ומשמע כחילוק הנ"ל. (וראה עוד בהערה הבאה).

¹² כ"כ בספר "ארחות רבנו" ח"א עמ' פ"ט. והנה ב"לוח שיעורי המצוות" שבסוף ספר "שיעורין של תורה" אות כ"ד כתב מרן הקה"י וז"ל: "הכזית לענין אכילת מצוה וברכת המזון, צריך שיהא בו כשני שלישי ביצה בינונית של זמנינו עם קליפתה כו' ומכל מקום אפילו אכל פת רק כמו כזית הרגיל שבזמנינו אסור שיהא בלא ברהמ"ז, וצריך להוסיף ולאכול עד שיהא כשיעור הנ"ל ולברך ברכת המזון". והרי שס"ל שלכתחילה יש להצריך שיעור גדול יותר, עד כדי כשני שלישי ביצה. אך ציין שם עוד לעיין בקה"י שם ביאר ענין שיעור כזית מרור. ובמקום ההוא ביאר שלמצות מרור בזה"ז דרבנן "ודאי מי שקשה עליו אכילת כזית גדול יכול לסמוך על הוראת הגר"ח [מוולאזין] ז"ל ולשער בכזית של זמנינו שהוא לכל היותר כשליש ביצה של זמנינו". הרי ברורה דעתו כשיעור הקטן מעיקר הדין, ורק לחומרא ("כדי שיצא הספק מלב", כלשונו בקה"י שם) נקט שיעור גדול יותר.

¹³ צולם בסוף ספרו של הרב קארפ שליט"א - "הלכות חג בחג" על פסח.

הגאון בעל ה"אבני נזר"

האבני נזר מסוכטשוב נשאל מהו שיעור כזית לברך ברכה אחרונה, וסימן על אצבעו עד אחרי הציפורן מעט ואמר בשיעור זה יש כזית (עדות הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, צוטטה במידות ושיעורי תורה עמ' תק"י). [והוסיף בספר הליכות שלמה¹⁴ שהאבני נזר השיב לשואל כמתמיה: "וכי לא ראית זית מימך?"] ופסק כן גם לענין מצה בליל א' דפסח ("הסדר הערוך" ירושלים תש"ן, עמ' תנ"ט בהערה).

ה"אבני נזר" סימן על אצבעו מעט אחרי הציפורן
ואמר: "וכי לא ראית זית מימך?"

הרמב"ם

פוסקים רבים דנו כבר בבירור שיטת הרמב"ם בכל סוגיית מדות ושיעורי תורה, ובכללה גם שיעור הכזית, ומה לנו להכניס ראשנו בין ההרים הרמים. ואעפ"כ, נראה לי להוסיף ראיה שלא דנו בה עד כה, וממנה עולה שלשיטת הרמב"ם הוי הכזית כגודל זית המצוי. ולרגל אריכות הדברים, כתבתים בנספח, עיי"ש.

הרשב"א

הרשב"א¹⁵ כתב במפורש שהביצה "הרבה" מארבעה זיתים, עיי"ש. הרי שהכזית פחות מרבע ביצה.

בשולי הדברים, יצוין כי יש בדברים אלה להשליך אף על שיטת הרמב"ם. שהרי אם ננקוט שלהרמב"ם השיעור שליש ביצה ממש [וכפי המשתמע מכמה אחרונים], ניצור בכך מחלוקת חדשה בין הרמב"ם להרשב"א כשאין לזה שום הכרח, ואפוא פלוגתא למה לי¹⁶.

¹⁴ פסקי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, נערכו ע"י נכדיו. הציטוט האמור מובא במועדים ח"ב, על פסח (עמ' ריג).

¹⁵ משמרת הבית דף צו., ובדפוס: הלכות תערובת בית רביעי שער ראשון (דף ו.). מכאן גם הביא ה'משחא דרבותא' סימן תפ"ו הוכחה לפר"ח, הכותב שיעור לכזית קטן מזה של השו"ע.

¹⁶ הדברים באו יותר מוסברים בנספח שבסוף המאמר.

הריטב"א

בדברי הריטב"א ז"ל מצינו מציאה נפלאה¹⁷, שכתב ש"הגרוגרת - יש בו כמה זיתים".

והרי הריטב"א ס"ל (כהרמב"ם ורוב ראשונים) שהגרוגרת (שהיא תאנה יבשה) כשליש ביצה, א"כ הזית לכל היותר תשיעית הביצה - ממש כגודל זית שבזמנינו!

שולחן ערוך

בהלכות ליל הסדר כתב השו"ע (אורח חיים סימן תע"ה) (ז"ל: "ויאכלם בהסיבה ביחד כזית מכל אחד ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד יאכל של המוציא תחלה ואחר כך של אכילת מצה") מדברי השו"ע משמע שאדם מן השורה יכול לבלוע שני כזיתים מצה בבת אחת, ושכך הוא מורה לאדם רגיל מן השורה. ומקורו מתרומת הדשן סי' קל"ט. פוק חזי שבשיעורים הגדולים זה לא שייך כלל!¹⁸. עוד יש לציין את דברי ה"ויאמר יצחק" בהבנת שיטת השו"ע, שלא כתב שיעורא דכ"חצי ביצה' אלא לחומרא, ראה בהערה¹⁹.

הנצי"ב מוולאזין

בספרו על הש"ס "מרומי שדה" (פסחים לט.) מובא מכתב שכתב לבנו הג"ר חיים ברלין זצ"ל, ז"ל: "הקשבתי ואשמע מבנינו שליט"א, כמה מעכ"ה נ"י מחמיר בכזית מרור, והוא חריין, ונפלאתי על זה מה ראה מעכ"ה בני נ"י לזה. וזה ברור דשיעור כזית המבואר בשו"ע הוא שיעור קטן מאד ולמה לנו להחמיר".

¹⁷ (ריטב"א שבת עו: ובמהדורת מוסד הרב קוק נדפס בסוף הספר. ואנהר לן עיינין בזה הרב רפאל רייכמאן שליט"א).

¹⁸ (ויתר על כן נוכל להעיר לאלה המשערים כזית מצה לפי משקל [30 גרם], וכן למשערים את הכזית לפי השיעורים הגדולים בנפח [50 סמ"ק או מעט פחות]: אי אפשר כלל להכניס שני כזיתים מכמות זו לפה בבת אחת, שהרי זהו יותר ממלוא לוגמיו! – וכיצד יתכן לקיים את דברי השו"ע לבלוע בבת אחת?)

¹⁹ בשו"ת ויאמר יצחק (או"ח סי' ח, לרבי יצחק בן וואליד) כתב שדברי השו"ע דהכזית כחצי ביצה "לבו ראה שאינו מוסכם מרוב הפוסקים ולא כתב זה אלא להודיע דטוב לחוש גם לדעת זה לחומרא בעלמא לכתחילה". ונימוקיו, דהרי דרך השו"ע לבסס את פסקיו על הרי"ף והרמב"ם והרא"ש, והרי שלשתן פסקו דהגרוגרת (שגדולה מן הכזית) היא כשליש ביצה. ועוד, דגם השו"ע עצמו פסק כן בסי' שס"ח עכ"ד. ולענ"ד יש לסייע לסברא זו עוד, דהשו"ע לא כתב שיעור זה לעיל בסי' ר"י בענין ברכה אחרונה בכזית, ולא כתבו אלא בענין שיעור מצה. והיא אכן תמיהה רבה, מדוע לא כתב זאת לעיל, אא"כ נימא דלחומרא כתבו וכדברי ה"ויאמר יצחק", ורק לגבי חיוב מצה דא' החמיר ולא לגבי ברכה אחרונה. ואף שהדברים מצד עצמם נראים, לא מצאתי בשאר פוסקים שיכתבו כן.

כת"י מדורו של המרדכי

נתקשו הראשונים (עיין מרדכי סוף פסחים, בדפוס עמ' 76) דאם כזית כחצי ביצה, איך היה הלל כורך ואוכל בבת אחת ג' זיתים [מצה ומרור וחרוסת] והא אין בית הבליעה מחזיק כל כך?
ובכת"י מאחד מתלמידי דבי מהר"ם מרוטנברג²⁰ כתב וז"ל:
"ולי הכותב אינו קשה, כי ראיתי זיתים בארץ ישראל ובירושלים אפילו ששה אינם גדולים כביצה", עכ"ל.

סברא, ודברי המשנה

סברא אינה ראייה ואינה הוכחה. עכ"ז, נצרף כאן סברא ששמעתי²¹, וראויה היא להאמר.

מהו שיעור 'כזית'? זהו שיעור אכילה, כלומר: פחות מכאן אינו מוגדר כ'אכילה'. זהו פירור בעלמא, זהו בגדר בליעה כל שהיא, כה קטנה עד שאין שם 'אכילה' נתפס בה. בהתאם לכך, ואף שודאי קשה לתת בזה גדר מדויק, נראה שסברא נכונה היא להניח שמדובר בשיעור קטן ביותר, כזה שפחות ממנו אינו אלא פירור בעלמא.

וצרף לכאן את דברי המשנה בשבת פרק כ"א, דפירורין שהן פחות מכזית אינן מוקצה אע"פ שאינם מאכל אדם, כיון שהם ראויים למאכל בהמה. והרי א"כ כל שהן פחותות מכזית - מדובר על חתיכות כה קטנות שמחמת קטנותן אינן ראויות לאכילת בני אדם, ורק לבהמה נותנים אותם, ושוב - הדעת נוטה שמדובר בחתיכות קטנות טובא. ודו"ק.

²⁰ מובא בקובץ המועדים (מוריה, ירושלים תשס"ה) פסח ח"א עמ' ס"ה. וראה בהערה להלן ריש פרק ו' מה שנכתב שם אודות המשתמע מדברי הכותב הללו, שהשיטה דחצי ביצה נאמרה משום שלא היו זיתים מצויים במקומותיהם.

²¹ מפי הרב חיים בניש שליט"א, מחב"ס "מדות ושיעורי תורה".

פרק ג': ביאור התאמת השיעור הנ"ל לכל שיטות הראשונים.

מטרת פרק זה, היא לבאר כי השיעור (ה'קטן') שהובא לעיל מתאים הוא לכל שיטות הראשונים, ואין בין הראשונים אף שיטה מוכחת להגדיל את השיעור יותר מן האמור. וממילא, כל השיעורים הגדולים יותר (שהובאו באחרונים) לא נאמרו בדרך הכרח, אלא בדרך השערה. יצוין, כי לא פירטנו בהרחבה את הנושאים הנדונים. מטרת פרק זה, היא הצגת עיקרי הדברים באופן שיתן הבנה כללית לסוגיה, בבחינת מועט המחזיק את המרובה.

מקובלות בדרך כלל ג' שיטות בשיעור הכזית:

והרי פירוט ג' השיטות [מן הקטן אל הגדול]

- י"א ששיעור הכזית הוא כגודל זית המצוי, כפשוטו ממש. הזית הגדל על העצים המצויים בימינו, הוא הוא שיעור הכזית האמיתי.
- י"א ששיעור הכזית הוא כשליש מנפחה של ביצה.
- י"א ששיעור הכזית הוא כחצי מנפחה של ביצה.

והנה, השיטה הסוברת ש'כזית' הוא כגודל זית המצוי (שיטה א' לעיל – והיא שיטת מרן החזו"א, והארכנו בזה בהמשך בפרק ו'), בוודאי אינה גדולה מן השיעור המוצע כאן. [ואדרבה, אולי הוא אף קטן יותר, וראה בזה בתחילת הפרק הבא].

השיטה הסוברת כי גודל ה'כזית' הוא כשליש ביצה (שיטה ב' לעיל), גם היא מתאימה לשיעור זה, בהנחה שהביצים שבזמננו הן בגודל הביצים שהיו בזמן חז"ל. ואף שיש אומרים שהביצים בזמן חז"ל היו גדולות יותר (שיטת הצ"ח וסיעתו) הנה השו"ע והרבה הפוסקים לא סבירא להו כן²², ואף לדברי שיטת

²² מפורש בדברי הצ"ח שהשו"ע לא ס"ל כהשיטה דנתקטנו הביצים. ולגבי שיטת הצ"ח – וכן סבר מרן החזו"א – דנתקטנו הביצים, הנה יש בזה מנהגים שונים בקהילות ישראל, והדברים ארוכים, ובודאי לא באנו כאן להכריע ולהכניס ראשנו בין ההרים. ואך זאת באנו כאן להציע, שאליבא דהשיטה של השו"ע שלא נתקטנו הביצים, שיעור הכזית המוצע מסתדר היטב. וכן מצינו שנקטו כשיטה זו מפוסקי דורנו. ראה דברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שאמר ש"עיקר ההוראה היא כמו שבירר הגר"ח נאה ז"ל בספריו" (ספר הליכות שלמה ח"ב עמ' צ').

וכן (יבלחט"א) הגר"ש אלישיב שליט"א כתב (בספרו "קובץ תשובות" חלק ב' סי' ל') וז"ל: "כבר הודעתי דעתי שהשיעור המקובל ושכך נהגו ונוהגים הוא השיעור של ר"ח נאה ז"ל". והגאון רבי שמואל וואזנר שליט"א כתב (שר"ת שבט הלוי ח"ו סי' ס') שסתימת כל גדולי הפוסקים משמע שלא חשו לחידושו של הצ"ח.

הצל"ח הנ"ל – העיר מרן הקה"י²³ זצ"ל דאין מקור להניח שהשיעור הוא דווקא שליש ביצה, אלא דידוע לנו שהוא פחות משליש ביצה, ויש לומר שהוא פחות בהרבה.

ולענין שיטה ג' לעיל – שה'כזית' כחצי ביצה (והיא שיטת השו"ע), גם היא תואמת לשיעור המוצע. דהנה, ביצה שבזמננו גודלה עם קליפתה כ-50 סמ"ק הביצה²⁴. וכבר נתבאר בדברי הפוסקים (החזו"א והגר"ח נאה ועוד) כי לענין שיעור ה'כזית' יש לשער את חצי הביצה ללא קליפתה²⁵. ועוד, כבר נתבאר בפירוש בדברי המג"א (תפ"ו סק"א) והנוב"י (או"ח סי' ל"ח) כי אין כוונת

אף המנהג הוא כהשיעור הקטן, וכך מצינו בלשון המשנה-ברורה (סי' רע"א ס"ג בבה"ל) המתייחס לשיעור זה בשם "מנהג העולם".

והאדמו"ר מגור זצ"ל בעל ה"פני מנחם" כתב (בהסכמה לספר 'מידות ושיעורי תורה') שהגביע של אביו האדמו"ר בעל ה'אמרי אמת' היה בערך 88 סמ"ק, וסיים וכתב "וכן נהגו תמיד אצלנו לסמוך על שיעור זה שהיה מקובל מדורות מגדולי גאוני וצדיקי קמאי". ואנכי הקטן הבאתי שהממצאים שבידינו (משקלי מטבעות, גרעיני שעורים ועוד) אודות שיעור הרביעית אליו כיוון הרמב"ם ג"כ נראים דלא כהצל"ח. והדפסתי הדבר בס"ד בקונטרס בפנ"ע, אפשר להשיגו בביתי בכתובת אגסי 34/22 הר נוף ירושלים).

²³ בשיעורין של תורה, בסופו.

²⁴ מקובלים שני שיעורים לביצה, לפי הגר"ח נאה: 57.6 סמ"ק, ולחזו"א [שנתקטנו הביצים בזמנינו]: 100 סמ"ק.

ואנו מבררים כאן אליבא דהשיטה דלא נתקטנו הביצים, כמבואר בהערה הקודמת. ולענין שיעור הביצה נקטנו דלא כהגר"ח נאה אלא שיעור קטן יותר משום הוכחות רבות שזהו השיעור המדויק, ודלא כשיעור הגר"ח נאה שהוא גדול מדי. הגר"ח נאה הסתמך על משקל מטבע הדרהם שמצוי היה בימיו, ולא ידע שמשקל מטבע זו עבר שינויים ובימי הרמב"ם היה הדרהם קל יותר. הוא אכן התקשה מאד מחמת כן, שהרי גודל הביצים שלנו הוא קטן יותר מהשיעור שהוא העלה, וכן גם משקל גרעיני השעורים, ונדחק לומר שהגדול שלנו הוא באמת הבינוני.

בקונטרס שצויין בהערה הקודמת הובאו הדברים באריכות ובביאור. כדברים הללו ראיתי גם בספרים שכתבו מחברי דורנו, אשר מסקנה זהה לכולם פה אחד, דהביצה 50 סמ"ק. וכן הוא במדות ומשקלות של תורה (פרק כ"ח), ובמידות ושיעורי תורה (עמוד ט"ו וצ"א), ובספר לב ים.

²⁵ כך כתבו החזו"א (או"ח ל"ט י"ז) והגר"ח חיים נאה, וזהו דלא כדברי המ"ב תפ"ו, א'. ולגבי שיעור הקליפה: הפוסקים כולם (מהרי"ל, של"ה, מג"א, נו"ב, גר"א. הובאו ב"מידות ושיעורי תורה עמוד רלט), פה אחד, כתבו כי גודל ביצה ללא קליפתה קטן ברבע (25%) מגודלה עם קליפתה – דבר שיקבע את שיעור 'כזית' להיות פחות מ-20 סמ"ק. ואף אם נחשוש למציאות הביצים המצויות בינינו, שללא קליפתן קטנות הן רק בכ-10%, עדיין לא יעלה שיעור ה'כזית' על 22.5 סמ"ק.

וכל זאת, אם נשער 'חצי ביצה' כפשוטו. אמנם, בהמשך דברינו בסמוך נדקדק בכך, ויתברר מדברי הפוסקים ד'חצי' – לאו דוקא, ובאמת הכזית פחות מחצי ביצה.

שיטה זו ל'חצי ביצה' בדווקא, כי מוכח מסוגיית הגמ' שהוא פחות²⁶, אך סוברת רק שגדול הכזית משליש ביצה²⁷, ולאו דוקא קאמר 'חצי'.
 [ועוד, שאף לו יצויר שהיה שיעורם עולה ליותר מזית של זמנינו, עדיין יתכן שהשיעור למעשה שהם מודים בו – למי שפרי הזית מצוי בידו – הוא לשער בפרי הזית המציאותי. ויתבאר דבר זה בעז"ה בהמשך, בפרק ו']
 הנה, נמצינו למדים כי אין שיטה בראשונים ובפוסקים הסותרת את השיעור המוצע ל'כזית', ואם יש שיעור גדול יותר – אינו אלא על סמך דעת חלק מהאחרונים, ואמרוה דרך השערה, ופעמים שנאמרה דרך חומרא, אך אינה מוכחת. והשיעור המוצע תואם לכל השיטות כולם שבראשונים ובפוסקים, עד השו"ע ועד בכלל.
 וצרף לכך את אשר יובא בפרק הבא, כי שיעור זה מתאים הוא מכמה וכמה צדדים גם לראיות מהמציאות, וזאת בנוסף למובא לעיל בפרק ב' מספר הוכחות מדברי הראשונים והפוסקים.

²⁶ ז"ל המג"א: "בכריתות דף י"ד דכותבת הוי ב' זיתים ובסי' תרי"ב איתא דכותבת הוי פחות מכביצה א"כ כזית הוי פחות מעט מחצי ביצה ... אלא לא דק ולחומרא לא דק, אבל לענין שאר מילי צריך לדקדק בדבר", עכ"ל.

²⁷ הנודע ביהודה מסביר: שמקור השיעור ד'חצי' ביצה הוא מהשוואת הנאמר ביומא פ. "אין בית הבליעה מחזיק יותר מביצת תרנגולת", לנאמר בכריתות יד. "דאין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים". והנה בכריתות איירי הגמרא למצוא כמה חטאות אפשר להתחייב באכילה אחת, וקאמר שאין לחייב חטאת נוספת ע"י שבולע עוד כזית כיון ש"אין בית הבליעה מחזיק יותר משני זיתים". וא"כ כוונת הגמרא היא רק שאין ג' זיתים באכילה אחת, ולעולם יתכן שיש כמעט ג' זיתים. וא"כ אינו מוכח אלא שהכזית יותר משליש ביצה, אבל אין הוכחה שהוא חצי ממש.

פרק ד': ראיות מהמציאות

(א) **פרי הזית:** הנה תחילת הבירור בענין שיעור הכזית, ראוי שיהיה במבט על ה'זית' כפשוטו – פרי הזית המצוי בכל מקום.

בזמן חז"ל, היה שיעור הכזית ההלכתי - כגודל הזית המצוי להם, כפשוטו, כזה שגדל היה על העצים ונעשה ממנו שמן או נאכל. כך מפורש בחז"ל, ואין בזה חולק. ותניא להדיא בתוספתא (מסכת נזיר פרק ד): "וכמה שיעורו בכזית ... כיצד הוא עושה מביא כוס מלא יין ומביא זית איגורו ונותן לתוכו ושופע אם שתה כיוצא בהן חייב ואם לאו פטור". וכן בגמרא במסכת ברכות (לח:- לט.) מפורש כן בסוגיא, דכאשר רבי יוחנן אכל זית אחד היה בזה שיעור כזית. זיתים המצויים בינינו – שיעורם הממוצע לזית בינוני עולה 4-5 סמ"ק בלבד²⁸. ואף שמצויים זיתים גדולים יותר אין הדין לשער בהם, דהלא גם בזמן חז"ל מצויים היו זיתים גדולים, ואעפ"כ תנן (כלים פי"ז מ"ח) זית שאמרו לא גדול ולא קטן, אלא בינוני.

ולמרות שלפי מידה זו של הזיתים בימינו ניתן היה לשער את ה'כזית' אף בשיעור זה – הקטן בהרבה מהשיעור המוצע, הולכים אנו בזה בעקבות דברי מרן הקה"י זצ"ל שכתב לשער את הזית המצוי לעניין השיעור 'לכל היותר כשליש ביצה' (שהוא 17 סמ"ק). ונראה שאין כוונתו שעפ"י מדידת זיתים כך עלה שיעורם, אלא נקט בדרך הפלגה – הואיל ואף שיעור זה (של 17 סמ"ק) הוא שיעור קטן טובא. **בכך שמתייחסים אנו לשיעור כלא פחות מ-17 סמ"ק, יתאימו הדברים אף לרוצים לחשוש לשיעור זית גדול שבינוני – שאף הוא אינו מגיע ליותר משיעור זה.**

בנוסף להוכחה בסיסית זו, ראיות נוספות יש מהתייחסות הסוגיות למציאות, וביניהן:

(ב) **קמיצה:** הנה עבודת הקמיצה שעושין בקרבן מנחה, מבואר בגמ' (מנחות י"א) שחופה ג' אצבעות עד שמגיע על פס ידו, וקיי"ל (רמב"ם מעשה הקרבנות פי"ג הי"ד) דאין קומץ פחות משני זיתים. והנה, קומץ רגיל בזמננו לא יכיל אפילו 40 סמ"ק²⁹, ומוכח שהכזית פחות מ-20 סמ"ק. ואין דחייה לראיה זו, אלא א"כ נניח שבזמן שהיה בהמ"ק קיים היו ידי הכהנים גדולות יותר, והיה בית קיבול יד הכהן יותר מידיים רגילות שלנו ונתקטנו הידיים כעת. [-עפ"י מרן הקה"י בשש"ת סי' א' סק"ז].

קמיצה מכילה
לפחות פעמיים כזית

²⁸ ראה בנספח ב', שם ביררנו ענין זה.

²⁹ צורה נוחה למדידה - קח 40 סמ"ק מים (אפשר למדוד בבקבוק תינוקות) והטל אותן לשקית פלסטיק, וקמוץ את השקית.